

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد در رشته ی زبان شناسی همگانی

رابطه ساخت اطلاعی جمله و گروه های اسمی در نقش مبتدای جمله در فارسی معیار

به کوشش :

مهرداد شهبازی

استاد راهنما:

دکتر ناصر رشیدی

آذرماه ۱۳۸۸

به نام خدا

اظہارنامہ

اینجانب مہرداد شہبازی دانشجوی زبان شناسی گرایش همگانی دانشکده ی ادبیات وعلوم انسانی دانشگاه شیراز اظہار می دارم کہ این پابان نامہ حاصل پژوهش خودم بودہ و در جاهایی کہ از منابع دیگران استفادہ کردہ ام نشانی دقیق و مشخصات کامل ان را نوشتہ ام . همچنین اظہار می کنم کہ تحقیق و موضوع پایان نامہ ام تکراری نیست و تعہد می نمایم بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننمودہ یا در اختیار غیر قرار ندمم کلیہ حقوق این اثر مطابق با آیین نامہ مالکیت فکری و معنوی متعلق بہ دانشگاه شیراز است .

نام و نام خانوادگی : مہرداد شہبازی

تاریخ و امضاء:

۱۳۸۹/۲/۲۲

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد در رشته ی زبان شناسی همگانی

رابطه ساخت اطلاعی جمله و گروه های اسمی در نقش مبتدای جمله در فارسی معیار

به کوشش :

مهرداد شهبازی

استاد راهنما:

دکتر ناصر رشیدی

آذرماه ۱۳۸۸

تقدیم به

روح پاک پدر مرحومم .

مادر دلسوزم که سال های بسیار محبت و فدا کاری هایش را حس کرده ام
همسر مهربانم که همواره مورد تشویق و حمایتش بوده ام و
پسر عزیزم تا نقطه ی آغاز و الگویی باشد برای پژوهش های علمی آینده
اش.

سپاسگزاری

اکنون که به یاری و عنایت خداوند بزرگ این پژوهش به پایان رسیده است بر خود لازم می دانم که از استاد ارجمند و فرهیخته آقای دکتر ناصر رشیدی به خاطر راهنمایی های ارزنده و مطالعه دقیق و تصحیح جدی پایان نامه تشکر و قدر دانی کنم .

همچنین از استادان عالیقدر و فرهیخته آقایان دکتر جلال رحیمیان و دکتر فرخ حاجیانی به خاطر مطالعه دقیق پایان نامه و معرفی منابع مناسب و بیان نکات روشنگر قدر دانی و تشکر می کنم .

چکیده

رابطه ساخت اطلاعی جمله و گروه های اسمی در نقش مبتدای جمله در فارسی معیار

به کوشش :

مهرداد شهبازی

در این پژوهش ، مباحثی از نحو در ارتباط با مباحثی از گفتمان مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است . حدود هزار جمله از ده متن نوشتاری فارسی رسمی انتخاب شده است و گروه های اسمی در جایگاه مبتدای جمله ها بر اساس میزان آشنایی گروه های اسمی برای شنونده و همچنین از نظر معرفه و نکره بودن تحلیل شده اند .

نتایج تحلیل محتوایی جمله ها نشان می دهد که در ۹۰۴ جمله از گروه اسمی در جایگاه مبتدا استفاده شده است و گروه های اسمی اشاره شده در متن و موقعیت گفتگو با ۴۳ درصد کاربرد ، بیش از گروه های اسمی دیگر در جایگاه مبتدا به کار رفته اند . علاوه بر این ، بررسی دقیق جمله ها حاکی از این است که بیش از ۸۰ درصد گروه های اسمی در جایگاه مبتدا انتقال اطلاع کهنه شنونده بنیاد را انجام می دهند .

از یافته های قابل توجه دیگر در این پژوهش این است که در مجموع ۸۸/۵ درصد کل گروه های اسمی به کار رفته در جایگاه مبتدای جمله های نوشتاری فارسی گروه های اسمی معرفه اند یعنی این که علائم ظاهری و صوری گروه های اسمی معرفه را به همراه دارند و برای شنونده شناخته شده اند . در حالی که ۱۱/۵ درصد گروه های اسمی در جایگاه مبتدا علائم صوری گروه های اسمی نکره را همراه دارند یا نکره محسوب می شوند

بنابراین می توان چنین نتیجه گیری کرد که گروه های اسمی که در جایگاه مبتدای جمله های نوشتاری فارسی رسمی به کار می روند از میزان آشنایی بالایی برای شنونده برخوردارند یعنی اغلب اطلاع کهنه را منتقل می کنند .

کلید واژه ها : اطلاع کهنه ، اطلاع نو ، گروه اسمی ، مبتدا ، اطلاع کهنه شنونده بنیاد ، معرفه و نکره .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	فصل اول : کلیات.....
۱.....	۱-۰-مقدمه
۱.....	۱-۱-کلیات
۴.....	۱-۲- موضوع تحقیق
۵.....	۱-۳- اهداف پژوهش
۷.....	۱-۴- اهمیت و ضرورت پژوهش
۸.....	۱-۵- سوالات تحقیق
۱۰.....	فصل دوم : پیشینه تحقیق
۱۰.....	۲-۱- اسم یا گروه اسمی
۱۱.....	۲-۱-۰- تعریف
۱۱.....	۲-۱-۱- ریز طبقات یا انواع گروه اسمی.....
۱۳.....	۲-۱-۲- نشانه های مفرد و جمع
۱۴.....	۲-۱-۳- وابسته های گروه اسمی

- ۲-۲- معرفه و نکره ۱۵
- ۲-۲-۰- تعریف ۱۵
- ۲-۲-۱- شناسایی گروه اسمی معرفه ۱۷
- ۲-۲-۲- علامت های گروه اسمی نکره ۲۰
- ۲-۲-۳- یاء وحدت و یاء نکره ۲۲
- ۲-۲-۳-۰- یکی بودن یاء نکره با یاء وحدت ۲۲
- ۲-۲-۳-۱- شناسایی یاء وحدت ۲۳
- ۳-۲- نظرات زبان شناسان معاصر درباره سایر ویژگی های گروه اسمی در زبان فارسی..... ۲۴
- ۳-۲-۰- مشخص بودن گروه اسمی ۲۴
- ۳-۲-۱- ارجاعی بودن گروه های اسمی ۲۵
- ۳-۲-۲- گروه اسمی جنس و گروه اسمی معرفه ۲۷
- ۳-۳-۲- بند موصولی و گروه اسمی معرفه ۲۹
- ۴-۲- نهاد یا مبتدای جمله ۳۱
- ۲-۴-۰- تعریف ۳۱
- ۲-۴-۱- حالات و کارکرد های نهاد (مبتدا) ۳۲
- ۲-۴-۲- گروه های اسمی و کلمات دیگر در نقش نهاد ۳۳
- ۵-۲- ساخت اطلاعی جمله ۳۴
- ۲-۵-۰- کلیات ۳۴
- ۲-۵-۱- مکتب پراگ و متسیوس ۳۵

۳۶ نظرات هالیدی ۲-۵-۲
۳۸ دیدگاه کلارک ۳-۵-۲
۳۹ نظرات پرینس ۴-۵-۲
۴۲ نظرات و پژوهش های زبان شناسان ایرانی ۵-۵-۲
۴۵ فصل سوم : روش تحقیق
۴۵ ۰-۳-مقدمه
۴۵ ۱-۳-روش
۴۶ ۲-۳- داده های پژوهش
۴۶ ۳-۳- شیوه تحلیل
۴۶ ۰-۳-۳- کلیات
۵۱ ۱-۳-۳- مراحل تحلیل
۵۶ فصل چهارم : تجزیه و تحلیل داده ها
۵۶ ۰-۴- مقدمه
۵۶ ۱-۴- نتایج تحلیل محتوایی متون
۵۷ ۰-۱-۴- جمله های نمونه و جداول
۷۲ ۱-۱-۴- بحث
۷۴ ۲-۴- تحلیل محتوایی متون با توجه به معرفه و نکره بودن گروه اسمی
۷۴ ۰-۲-۴- جمله های نمونه و تحلیل محتوایی متون
۸۵ ۱-۲-۴- بحث

فصل پنجم: نتیجه گیری و کاربردهای نتایج پژوه ۸۷

۵-۰- مقدمه ۸۷

۵-۱- سوالات پژوهش ۸۷

۵-۲- کاربردهای یافته های تحقیق ۹۰

۵-۳- پیشنهاد های پژوهشی ۹۱

۵-۴- محدودیت های پژوهش ۹۲

۹۳.....

منابع و مأخذ:

فهرست جداول

عنوان.....	صفحه
جدول ۳-۱- رابطه اطلاع کهنه و نوع گروه اسمی	۴۷
جدول ۳-۲- گروه های اسمی در جایگاه مبتدا یک متن انگلیسی	۴۸
جدول ۲-۱- ارتباط اطلاع کهنه / نو شنونده / بافت بنیاد	۴۹
جدول ۴-۱- تعداد و درصد گروه های به کار رفته در جایگاه مبتدا در متن ۱	۵۸
جدول ۴-۲- تعداد و درصد گروه های اسمی به کار رفته در جایگاه مبتدا در متن ۲	۶۰
جدول ۴-۳- تعداد و درصد گروه های اسمی به کار رفته در جایگاه مبتدا در متن ۳	۶۱
جدول ۴-۴- تعداد و درصد گروه های اسمی به کار رفته در جایگاه مبتدا در متن ۴	۶۳
جدول ۴-۵- تعداد و درصد گروه های اسمی به کار رفته در جایگاه مبتدا در متن ۵	۶۴
جدول ۴-۶- تعداد و درصد گروه های اسمی به کار رفته در جایگاه مبتدا در متن ۶	۶۶
جدول ۴-۷- تعداد و درصد گروه های اسمی به کار رفته در جایگاه مبتدا در متن ۷	۶۷
جدول ۴-۸- تعداد و درصد گروه های اسمی به کار رفته در جایگاه مبتدا در متن ۸	۶۹
جدول ۴-۹- تعداد و درصد گروه های اسمی به کار رفته در جایگاه مبتدا در متن ۹	۷۰
جدول ۴-۱۰- تعداد و درصد گروه های اسمی به کار رفته در جایگاه مبتدا در متن ۱۰	۷۲
جدول ۴-۱۱- گروه های اسمی معرفه و نکره در متن ۱	۷۵

- جدول ۴-۱۲ - گروه های اسمی معرفه و نکره در متن ۲ ۷۶
- جدول ۴-۱۳ - گروه های اسمی معرفه و نکره در متن ۳ ۷۷
- جدول ۴-۱۴ - گروه های اسمی معرفه و نکره در متن ۴ ۷۸
- جدول ۴-۱۵ - گروه های اسمی معرفه و نکره در متن ۵ ۷۹
- جدول ۴-۱۶ - گروه های اسمی معرفه و نکره در متن ۶ ۸۰
- جدول ۴-۱۷ - گروه های اسمی معرفه و نکره در متن ۷ ۸۱
- جدول ۴-۱۸ - گروه های اسمی معرفه و نکره در متن ۸ ۸۲
- جدول ۴-۱۹ - گروه های اسمی معرفه و نکره در متن ۹ ۸۳
- جدول ۴-۲۰ - گروه های اسمی معرفه و نکره در متن ۱۰ ۸۴
- جدول ۵-۱ - میانگین و حداقل و حداکثر استفاده از گروه های اسمی ۹۰

فهرست نمودارها

صفحه

نمودار

نمودار ۱-۲- انواع گروه های اسمی از نظر میزان آشنا بودن برای شنونده..... ۳۹

فهرست نشانه های اختصاری

Brand new	BN
Brand newAnchored.....	BNA
Inferable.....	I
Containing inferables.....	I _C
Evoked.....	E
Textually Evoked.....	E _S
Unused.....	u

فصل اول

کلیات

۱-۰- مقدمه

در قسمت اول این فصل با رویکرد نقش گرا که ساخت های متفاوت بند از جمله ساخت اطلاعی را مورد بررسی قرار می دهد آشنایی حاصل می شود سپس موضوع تحقیق که پیرامون ارتباط ساخت اطلاعی جمله و گروه های اسمی است تشریح می شود . در قسمت های دیگر این فصل اهداف و اهمیت این تحقیق و سوالاتی که به دنبال یافتن پاسخ آنها هستیم مطرح می شود .

۱-۱- کلیات:

یکی از وظایف مهم زبان شناسی به عنوان دانش شناخت و بررسی پدیده های زبانی به روش علمی، گردآوری واقعیات و پدیده های عینی و محسوس زبانی و طبقه بندی و فهرست بندی و توصیف دقیق آنهاست. این حرکت علمی را حتی در آثار شخصی به نام پانینی نیز که جزء اولین دستورنویسان سنتی شرقی است مشاهده می کنیم. به نقل از دبیرمقدم (۲: ۱۳۸۶) زبان شناسان زایشی معتقدند که دستور پانینی گونه ای از دستور زایشی است زیرا صورت بندی قاعده های زبانی و قاعده های ریاضی گونه وی برای صورت های تلفظی بسیار قابل توجه است

. به گونه ای که به اعتقاد برخی از زبان شناسان، بعد از کتاب پانینی، کاملترین توصیفی که از ویژگی های واجی و تلفظی یک زبان به دست داده شده، «الگوی آوایی زبان انگلیسی چامسکی-هله» (۱۹۶۸) است. سپس شاهد درخشش شگرف نظریات سوسور پدر زبان شناسی نوین در اوایل قرن بیستم هستیم که به عنوان یک نظریه پرداز، مفاهیم نظری چون زبان در برابر گفتار، صورت در برابر جوهر، دال در برابر مدلول، هم زمانی در برابر در زمانی و همنشینی در برابر جانشینی را مطرح می کند ولی آراء خود را در مورد هیچ زبانی به صورت گسترده محک نمی زند و اساس زبان شناسی واژه بنیاد یا نشانه بنیاد را بنا می نهد که بر مکتب پراگ و سنت ساخت گرایی آمریکایی تأثیر بسزایی دارد. پس از پنجاه سال تأثیر روشن نظریات سوسور بر زبان شناسی در نیمه دوم قرن بیستم انقلاب چامسکی رخ می دهد و زبان شناسی جمله- بنیاد ایجاد می شود و زبان شناسی زایشی چامسکی با ویژگی هایی چون صورت گرایی و نحو بنیاد بودن و ذهن گرایی و عقل گرایی دکارتی پا به عرصه وجود می گذارد. زبان شناسی زایشی در دهه های بعدی مسیر گسترش و شکوفایی را طی می کند .

شاید بتوان گفت از نیمه دوم دهه شصت بود که مقارن با توسعه و تکامل زبان شناسی زایشی کنش زبانی مورد توجه زبان شناسان قرار گرفت و شاخه ای جدید به نام منظورشناسی (pragmatics) به وجود آمد و مطالعات زبانی بر پایه ارتباطات اجتماعی شکل گرفت و واحد بررسی های زبانی که تا قبل از چامسکی واژه بود و در زمان او جمله فرض می شد متن شد و از این دوره زبان شناسان توجه خود را به متن به عنوان واحد معنا معطوف کردند و رویکرد نقش گرایانه به زبان حرکتی شد در مقابل نظریات صورت گرایانه چامسکی. دبیرمقدم (۱۳۸۶) در توضیح رویکردهای نقش گرا بیان می کند که رویکرد نقش گرایانه، به زبان به عنوان وسیله ای در خدمت ارتباط نگاه می کند و به نقش تعاملی زبان عنایت دارد و تعالی گرا است و هیچگاه زبان را بریده از بافت و متن مطالعه نمی کند و نقش گرایی و مطالعات گفتمان در هم تنیده هستند و اضافه می کند یک رویکرد نقش گرا می تواند در سطح بند (clause) و جمله صحبت کند مانند مباحث کنش های گفتار (speech acts) آستین یا اینکه چون نقش گرایی گیوون (Talmy Givon) در حد جمله به تحلیل های نقشی بپردازد و یا واحد مطالعه شان متن و گفتمان یا کلام باشد.

در رویکرد نقش گرا، ساخت های متفاوت بند مورد بررسی قرار می گیرد. از جمله این ساخت ها، ساخت آغازگی (thematic structure) و ساخت اطلاعاتی (information structure) بند است. هالیدی (۱۹۸۶) با اختصاص دادن یک فصل از کتاب خود به ساخت آغازگی، به تعریف آغاز (theme) و آویزه (rheme) و تشریح اصول ساخت آغازگی می پردازد. غالباً آغاز بخش آغازین بند است و سمت و سوی کلی پیام بند را مشخص می کند و بخش دوم بند آویزه است که به دنبال بخش اول می آید و به توضیح آن می پردازد و ساخت اطلاعاتی بند شامل دو جزء اطلاع کهنه (given) و اطلاع نو (new) است. اطلاع کهنه آن بخش از بند است که برای شنونده، به دلایلی از قبل مشخص است و اطلاع نو موضوع اصلی بند است و شامل مطلبی است که برای شنونده تازه است.

ساخت آغازگی ارتباط تنگاتنگی با ساخت اطلاعاتی بند دارد. به گونه ای که در رویکرد نقش گرای مکتب پراگ که نظریه پردازانی چون تروبتسکوی، یاکوبسن و متسیوس دارد در تعریفی که فریز (۱: ۱۹۹۵) از قول متسیوس (Mathesius) می آورد "آغاز عبارت است از آنچه که در یک بافت مشخص، شناخته یا واضح باشد و گوینده مطلبش را با آن شروع می کند." در این تعریف، بین آغاز و اطلاع کهنه تمایزی وجود ندارد در صورتی که در رویکرد نقش گرای نظامند (systemic) این دو ساختار جدا از یکدیگر بررسی می شود و هالیدی (۲۱۸: ۱۹۸۵) می گوید:

"اگر چه این دو ساخت وابسته به یکدیگرند اطلاع کهنه / نو و ساخت آغاز / آویزه یکی نیستند آغاز آن چیزی است که گوینده به عنوان نقطه شروع کلامش انتخاب می کند. اطلاع کهنه آن چیزی است که شما به عنوان شنونده قبلاً درباره اش می دانید یا برای شما قابل دسترسی است. آغاز / آویزه گوینده محورند. در حالی که اطلاع کهنه / نو شنونده محورند."

بنابراین طبق رویکرد نقش گرای نظامند، با وجود ارتباط تنگاتنگ بین ساخت آغازگی و ساخت اطلاعاتی بند و با وجود این که در موارد بسیاری، آغاز و اطلاع کهنه در قالب یک سازه می آیند این دو ساخت جدای از یکدیگر بررسی می شوند تا پژوهشگر دچار سردرگمی نشود و دسترسی به نتایج روشن و مطلوب تسهیل شود. از این رو، در پژوهش حاضر، به بررسی ساخت اطلاعاتی جمله جدای از ساخت آغازگی پرداخته می شود و از پژوهش های انجام شده در حیطه

نحو زبان فارسی نیز استفاده می شود تا این نزدیکی و تأثیر این بخش‌های زبانی یعنی نحو و گفتمان بریکدیگر آشکار شود.

۱-۲- موضوع تحقیق:

ساخت اطلاعاتی (information structure) به عنوان یکی از ساخت‌های بند (clause) نیز یک واقعیت و پدیده زبانی است و همانطور که ساخت‌های نحوی و آوایی و معنایی زبان به طور گسترده مورد مطالعه زبان‌شناسان قرار گرفته‌اند و توصیف شده‌اند احتیاج به توصیف و بررسی دقیق دارد. و اگر در توصیف و بررسی این بخش از زبان همت کافی و تلاش علمی صورت نگیرد در واقع توصیف زبان ناقص خواهد بود.

بنابر نظر نونان (۱۹۹۳) یکی از شیوه‌های ارائه اطلاعات در جمله ملاحظه این مطلب است که اطلاع در متن و گفتمان مفروض (Given) است، یعنی اینکه گوینده یا نویسنده فکر می‌کند که شنونده یا خواننده از آن اطلاع آگاهی قبلی دارد و یا اینکه اطلاع ارائه شده در متن یا گفتمان برای شنونده یا خواننده جدید (New) است و گوینده یا نویسنده قصد دارد آنرا به آگاهی مخاطب خود برساند. نونان (۱۹۹۳) ذکر می‌کند که در انگلیسی اطلاع نو غالباً در انتهای جمله می‌آید و مبتدا یا فاعل جمله غالباً انتقال اطلاع مفروض یا کهنه را به عهده دارد در واقع می‌توان از این گفته استنباط کرد که رابطه‌ای نزدیک بین اطلاع مفروض و مبتدای جمله در زبان انگلیسی وجود دارد.

از سویی دیگر در مطالعات نحو، اسم و گروه اسمی از اهمیت شایان توجه‌ای برخوردار است و در اغلب کتاب‌های دستور زبان فارسی و مطالعات زبان شناختی در ارتباط با نحو زبان فارسی مشاهده می‌شود که، فصل مهمی از پژوهش پیرامون اسم و گروه‌های اسمی نگاشته شده است به عقیده شفائی (۱۳۶۳) اسم مهم‌ترین جزء کلام است و در کلیه دستورهای زبان دنیا اسم را در صدر اجزاء کلام بررسی می‌کنند به نظر ایشان هنگامی که بشر اولیه پدیده‌های

اطراف را از راه مشاهده ساده درک می کرد برای آن پدیده ها نام و اسمی را ذکر می کرد که این پیدایش اسم در زبان نشان تکامل فکری بشری و توانایی انجام عمل تجرید است و حتی کودکان نیز نخستین کلماتی که فرا می گیرند و به زبان می آورند اسامی هستند. (ماما - بابا). افزون بر اهمیت کلی اسم و گروه های اسمی در پژوهش های زبان شناختی، از خصوصیات مهم اسم و گروه اسمی، ویژگی معرفگی است. به نظر مشکوه الدینی (۱۳۷۹) گروه اسمی واحد نحوی است که از یک یا چند کلمه تشکیل می شود و کلمه اصلی یا هسته آن اسم است و ممکن است با روابط دستوری متفاوت مانند نهاد و مفعول و جز اینها در جمله به کار رود دارای خصوصیت معرفه یا نکره بودن است. با بود یا نبود علائم خاصی به همراه اسم، معرفه یا نکره بودن آن اسم یا گروه اسمی مشخص می شود.

با بذل توجه و عنایت به تعاریف اطلاع کهنه و اطلاع نو که در مباحث ساخت اطلاعی جمله در مطالعات گفتمان مطرح است و نگاهی دقیق به مطالب مطرح شده پیرامون گروه های اسمی معرفه و نکره در مباحث نحو و دستورنویسی سنتی می توان چنین اظهار نظر کرد که ویژگی معرفگی گروه های اسمی با ساخت اطلاعی جمله ارتباط نزدیکی دارد.

بنابراین تلاش و مطالعه علمی در جهت نزدیک کردن مباحث تحلیل گفتمان و مباحث نحو و یافتن رابطه موجود بین مباحث تحلیل گفتمان و مباحث نحو ضروری به نظر می رسد و از میان مباحث گوناگون این حوزه های پژوهش، گام نهادن در راه توصیف ساخت اطلاعی جمله در هر یک از زبان های دنیا چه این ساخت اطلاعی در گفتار نمایان شود و چه این که صورت نوشتاری به خود گیرد آغازی است در یافتن پیوند حوزه های تحلیل گفتمان و نحو در زبان شناسی.

۱-۳- اهداف پژوهش